

УДК 378.351.862

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-1.22>**В. М. Михайлов**кандидат наук з державного управління, доцент,
заступник начальника з наукової роботи

Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

МЕТОДИКА І ЛОГІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Статтю присвячено проблемі підвищення кваліфікації фахівців, діяльність яких пов'язана з вирішенням професійно значущих завдань щодо захисту населення від дії небезпечних чинників природного та техногенного середовища, у післядипломній освіті. Автором акцентовано увагу на необхідності проведення емпіричного дослідження з означеної проблеми. З методологічних позицій розглядається загальна структура наукового дослідження з педагогіки.

У статті порушуються питання щодо методики і логіки проведення дослідження системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, обґрунтовано отриманий результат і спосіб отримання цього результату. На основі методології дослідження з теорії та методики підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки розкрито: вихідні положення дослідження, стан розробленості наукової проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці; ретроспективу становлення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в Україні; авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти; чинники, принципи, педагогічні умови, форми, методи, технології підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки із спроектованою моделлю підвищення їхньої кваліфікації, заснованою на головній цільовій настанові – зростанні ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, яка являє собою цілісну дидактичну систему; педагогічну систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти та експериментально перевірено її ефективність.

Внесені на розгляд методика та логіка дослідження дозволяють виявити об'єктивні закономірності у досліджуваному педагогічному явищі, цілеспрямовано змінити організаційно-педагогічні умови, що впливають на навчання фахівців з питань цивільної безпеки в системі післядипломної освіти, підвищуючи таким чином його ефективність.

Ключові слова: методика і логіка дослідження, цивільна безпека, система підвищення кваліфікації фахівців.

Постановка проблеми. Важливішим питанням підготовки фахівців, діяльність яких пов'язана з вирішенням завдань щодо захисту населення від небезпек природного та техногенного характеру, є необхідність зростання якості їхнього підвищення кваліфікації у системі післядипломної освіти відповідно до вимог сьогодення. Актуальність проведення дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки визначається необхідністю розроблення концепції підвищення їхньої кваліфікації з урахуванням сучасних вимог стандартів до професійної підготовки кадрів галузі знань «Цивільна безпека»; вдосконалення методологічних засад підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; модернізації системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки на основі розробки та впровадження в освітній процес закладів та установ освіти моделі педагогічної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; упровадження критеріїв оцінювання функціонування системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти з використанням відповідних методик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу нашого дослідження становлять наукові праці, в яких розглядаються питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних кадрів, фахівців та керівників різних галузей знань (І. Адамович, С. Болсун, О. Бондарчук, Л. Грибова, О. Демянчук, І. Діордіца, О. Захар, Р. Зуб'як, О. Карпенко, Н. Клокар, А. Кочарян, Т. Махія, Н. Мирончук, Н. Морзе, Л. Петренко, О. Петрова, В. Сидоренко, Т. Сорочан, В. Стрельников, В. Томашевський). Аналіз наукової, науково-педагогічної, а також психолого-педагогічної літератури показав значні досягнення педагогічної науки у підвищенні кваліфікації фахівців. Водночас недостатня увага приділяється дослідженню проблеми підвищення кваліфікації безпосередньо фахівців з питань цивільної безпеки, що стало підґрунтям для проектування системи підвищення їхньої кваліфікації. Враховуючи вищенаведені положення, **метою статті** є обґрунтування методики і логіки прове-

дення дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціальних наук на сучасному етапі супроводжується пошуком нових теорій і методів пізнання, складності структури емпіричних і теоретичних знань, способів їх обґрунтування та перевіряння, тому сучасна методологія наукових досліджень стала складною, багатогалузевою, багатофункціональною системою, що забезпечує не лише пізнавальну та оціночну, але й практичну діяльність. Кожна наукова проблема вимагає використання відповідних засобів і методів для її вирішення, які виправдали себе у практичній науковій діяльності [1]. Розробляючи методіку вивчення проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, ми спиралась на рекомендації щодо проведення педагогічних досліджень, викладених у роботах І. Аносова [2], Л. Ребухи [3], С. Сисоевої [4], А. Фурмана [5], Є. Хрикова [6], і методологічні засади з цієї проблеми.

Загальна структура дослідження розпочинається із розкриття проблеми, що стосується підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, зумовленої, зокрема, необхідністю вирішення дедалі складніших завдань із забезпечення захисту населення і територій від небезпек природного та техногенного характеру. Загалом проблема дослідження формулюється на основі аналізу проблемної ситуації, виділяються її суперечності, формулюються часткові проблеми. Виділені нами суперечності проблемної ситуації та її часткові проблеми окреслюють проблемну ситуацію загалом і є початковим уявленням про проблему, її структуру та зміст.

Концептуальна ідея дослідження полягає в розробці дослідно-експериментальної перевірки педагогічної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки на основі системних, андрагогічних та компетентнісних підходів. Експеримент, як метод дослідження, дозволяє перевірити ефективність пропонуваного нововведення щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільного захисту та значущість розглянутих чинників (концепції, моделі та методичні засади) у структурі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільного захисту. Метою експерименту є перевірка наукової гіпотези про те, що рівень підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки можна значно підвищити, якщо здійснювати їхнє навчання на відповідних теоретичних і методичних засадах, що враховують вимоги сучасних методологічних підходів і теоретичних основ навчання, а також прогресивні ідеї вітчизняного та зарубіжного досвіду підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільного захисту.

Підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки є ключовим елементом фор-

мування їх професіоналізму як суб'єктів освітнього процесу закладів і установ освіти, розглядається через рівні сформованості професійних знань, умінь і навичок, професійного досвіду, що забезпечують високу ефективність їх професійної діяльності. Для реалізації мети дослідження нами сформульовані такі завдання:

- проаналізувати стан розробленості наукової проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в науковій літературі та педагогічній практиці;

- здійснити ретроспективний аналіз становлення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в Україні;

- уточнити базові поняття дослідження, а також визначити особливості діяльності фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти і дослідити їхні особисті освітні потреби;

- визначити та обґрунтувати методологічні підходи до підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти;

- теоретично обґрунтувати та розробити авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти;

- обґрунтувати чинники, принципи, педагогічні умови і спроектувати модель підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки;

- визначити й обґрунтувати форми, методи, технології підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти;

- спроектувати та теоретично обґрунтувати педагогічну систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти та експериментально перевірити ефективність її реалізації в умовах закладів і установ освіти;

- створити та впровадити комплекс науково-методичного забезпечення підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти;

- окреслити перспективи розвитку педагогічної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти.

Неможливо сформулювати достовірне уявлення про наукове дослідження без отримання повної та такої, що не викликає сумніву, інформації про досягнення сучасної науки [3]. З цією метою використовувались методи аналізу документів: інформаційний, термінологічний, контент-аналіз, метод експертних оцінок, бібліографічний. Характеризуючи методи дослідження (як вихідні пункти та умови дослідження), ми дотримуємося умовного їх поділу на теоретичні (теоретичний аналіз, порівняння, синтез, узагальнення,

ретроспективний аналіз, контент-аналіз), емпіричні (експертне оцінювання, спостереження, опитування, педагогічний експеримент) та математико-статистичні (методи статистичної обробки результатів) [1].

Більш докладно розглянемо етапи проведення дослідження системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти, для чого розкриємо методiku дослідження у розрізі реалізації цих завдань. Отже, для реалізації першого завдання нами було передбачено визначити проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях; дослідити стан підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; здійснити аналіз зарубіжного досвіду підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. З цією метою ми використовували методи теоретичного аналізу (аналіз наукової літератури), методи порівняння, синтезу, узагальнення. Зокрема, було проаналізовано відповідне коло джерел (наукові публікації, статистична інформація, нормативна база, звіти про діяльність тощо), що дало змогу з'ясувати стан розробленості наукової проблеми щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. Використання методів порівняння, синтезу та узагальнення дало змогу здійснити порівняльне дослідження практики підвищення кваліфікації досліджуваної категорії фахівців з метою висвітлення інноваційних ідей та зробити відповідні висновки. Дослідження виявило низку проблем, які потребують вирішення: вдосконалення та розвиток навчально-методичного забезпечення із застосуванням сучасних інформаційних технологій; створення комплексу науково-методичного забезпечення навчального процесу; визначення понятійно-категоріального апарату для підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Для реалізації другого завдання було необхідно розкрити умови та можливості підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки за історичної неперервності функціонування відповідних державних систем захисту населення і територій від природних та техногенних небезпек в Україні; визначити процес, єдність змісту і структуру підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в історичному контексті розв'язання проблем захисту населення. Реалізація цього завдання передбачала використання методів теоретичного аналізу (аналіз літератури), синтезу, узагальнення, методу ретроспективного аналізу, що дало змогу обґрунтувати проблеми та завдання стосовно забезпечення безпеки населення і територій від небезпек природного та техногенного характеру на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Вирішення третього завдання передбачає: провести структурно-семантичний аналіз базових понять дослідження; визначити термінологічне поле дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; уточнити сутність і структуру поняття «професійна компетентність фахівця з питань цивільної безпеки». Для цього ми використовували ряд теоретичних та емпіричних методів дослідження. Зокрема, для пояснення сутності та структури базових понять використовувались теоретичні методи (аналіз літератури (аналіз підходів для визначення суміжних понять, виокремлення їх сутнісних ознак, визначення поняття через найближчий рід) та функціональний аналіз (визначення переліку істотних ознак поняття, визначення поняття через його видові ознаки). Визначення особливостей діяльності фахівців дозволило провести аналіз документів, що унормовують професійну діяльність досліджуваної категорії фахівців (посадові інструкції, положення про структурні підрозділи тощо). В результаті дослідження виокремлено основні особливості, які притаманні системі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Вирішення четвертого завдання: зреалізувати шляхом виявлення та обґрунтування пріоритетних методологічних підходів до підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти. Для виконання цього завдання були використані методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), порівняння, синтезу, узагальнення, що дозволило провести аналіз існуючих загально- та конкретнонаукових методологічних підходів, відібравши серед них такі, що доповнюють вивчення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти. У нашому дослідженні ми використовуємо процедурний підхід як методологічну основу для вивчення процесу професійного розвитку фахівця з питань цивільної безпеки, який розглядає підвищення їхньої кваліфікації як низку взаємопов'язаних управлінських функцій та забезпечує поєднання цілей, ресурсів, термінів, керівництва, управління та виконання.

Вирішення п'ятого завдання забезпечується теоретичним обґрунтуванням та розробленням авторської концепції підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти. Для цього було необхідно: визначити основні напрями підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; окреслити низку концептуальних положень щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти. Ми використовуємо методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), порівняння, синтезу, узагальнення, праксиметричні методи (контент-аналіз), які дозволили виявити проблеми, що негативно впливають на

результативність такого підвищення кваліфікації та на подолання яких спрямована концепція; визначити правову основу реалізації концепції, її цілі та завдання; визначити понятійно-категоріальний апарат; окреслити методологічну основу реалізації концепції; обґрунтувати ідеї автора щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; схарактеризувати організаційно-педагогічні засади для ефективної реалізації концепції та напрям її верифікації.

Шосте завдання передбачає: визначення та обґрунтування сучасних чинників підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; визначення та обґрунтування пріоритетних принципів підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; висвітлення найбільш значущих педагогічних умов підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки; розроблення моделі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. Для обґрунтування чинників розвитку професійної компетентності цієї категорії фахівців було використано методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), порівняння, синтезу, узагальнення, праксиметричні методи (контент-аналіз). З метою обґрунтування педагогічних умов підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки (на провідних положеннях системного, андрагогічного та компетентнісного та інших методологічних підходів) було використано методи: експертне оцінювання за методикою номінальних груп, що дозволило згенерувати довільний перелік педагогічних умов, ранжувати їх та отримати прийнятні експертні результати. На обґрунтування принципів підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки використано методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), порівняння, синтезу, узагальнення, в рамках яких були проаналізовані існуючі загальні та специфічні принципи підвищення кваліфікації, відбір з-поміж них тих, що доповнюють мету і завдання підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, їх адаптацію до об'єкта та предмета дослідження. Для проектування моделі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки було використано методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), синтезу, узагальнення та моделювання, що дозволило створити концептуальну модель, яка представляє собою керовану систему, ієрархічну модель управління процесом підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. Досліджувана модель покликана дати цілісне уявлення про ефективність підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки.

Виконання сьомого завдання передбачає зреалізування через вибір й обґрунтування результативних форм і методів та на цих засадах удосконалення методик та технологій підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки

в умовах післядипломної освіти. Як показало дослідження, у підвищенні кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки переважають пасивні форми навчання, а психологічні особливості людини недостатньо враховуються під час розуміння складних процесів та сприйняття великої кількості швидкозмінної інформації. Практика показує, що найбільш продуктивними способами взаємодії фахівців з науково-педагогічними кадрами є активні форми, при цьому необхідна умова – опора на професійний досвід останніх, виявлення потреб у професійному розвитку та визначення його пріоритетних напрямів. За результатами вирішення цієї проблеми звернуто увагу на важливість порушення питання щодо спрямування сучасних педагогічних технологій на реалізацію такої функції підвищення кваліфікації, як забезпечення теорії і практики компетентнісного, особистісно-орієнтованого, індивідуального розвитку фахівців, на теоретично-практичному обґрунтуванні їх змісту та структури, поєднанні сучасної дидактики і технічної думки щодо створення новітніх засобів підвищення кваліфікації. Сучасні тенденції освіти зумовлюють її розвиток як процесу, пов'язаного з інноватикою. Зміна мети підвищення кваліфікації зумовлює необхідність впровадження педагогічних інновацій не тільки в педагогічний процес закладів та установ освіти, але в освітній процес системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів.

Для виконання восьмого та дев'ятого завдань передбачається: розробити педагогічну систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти; здійснити експериментальну перевірку результативності педагогічної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки та окреслити перспективи її розвитку в умовах післядипломної освіти. Для цього було використано методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), синтезу, узагальнення, праксиметричні методи (контент-аналіз) та педагогічний експеримент (який дав можливість здійснити науково обґрунтовану перевірку та статистично довести результативність обґрунтованої педагогічної системи).

Для реалізації десятого завдання передбачається: розробити та впровадити комплекс навчально-методичного забезпечення підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти. З цією метою було використано методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), синтезу, узагальнення, праксиметричні методи (контент-аналіз), що дало змогу розробити та впровадити у навчальний процес досліджуваної категорії фахівців дистанційні курси, навчальні плани, програми і сценарії тренінгів, методичні рекомендації щодо підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільного захисту.

Для реалізації одинадцятого завдання передбачалось окреслити перспективи розвитку педагогічної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти, для чого було використано методи теоретичного аналізу (аналіз літератури), синтезу, узагальнення, метод ретроспективного аналізу, що дало змогу обґрунтувати відповідні сприятливі умови для розвитку педагогічної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти на державному та галузевому рівнях.

Застосовуючи метод порівняння та узагальнення даних, були сформульовані загальні висновки дослідження; розроблено та впроваджено в освітній процес методичні рекомендації щодо розвитку професійних компетентностей фахівців з питань цивільної безпеки.

Висновки і пропозиції. У роботі проаналізовано методіку і логіку дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в Україні. Теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми стосується розроблення, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки методіки підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в системі післядипломної педагогічної освіти та її реалізації. Таким чином, методіка і логіка дослідження підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в умовах післядипломної освіти узгоджені з метою, гіпотезою, завданнями та науковими принципами проведення педагогічного дослідження, зорієнтовані на впровадження результатів наукових досліджень у реальні умови діяльності закладів та установ освіти.

Перспективою наших подальших досліджень буде обґрунтування часткових методик підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у різних організаційних формах, особливо в дистанційній і змішаній формах.

Список використаної літератури:

1. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : Курс лекцій. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.
2. Основи науково-педагогічних досліджень: навчальний посібник / І.П. Аносов, М.В. Елькін, М.М. Головова, А.А. Коробченко. Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2015. 218 с.
3. Ребуха Л.З. Методологія наукових досліджень: способи пошуку та опрацювання наукової інформації. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, № 189. С. 59–62. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-189-59-62>.
4. Сисоєва С.О. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник / С.О. Сисоєва, Т.Є. Кристопчук. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
5. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
6. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є.М. Хриков, О.В. Адаменко, В.С. Курило та ін. ; за заг. ред. В.С. Курило, Є.М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
7. Кушнір В.А. Методологія педагогічних досліджень. *Наукові записки. Педагогічні науки*, № 93. Кіровоград. 2014. С. 3–7.

Mikhailov V. Methodology and research approach applicable to the problem of improving the civil security specialists' advanced training

The article is devoted to the problem of advanced postgraduate training for specialists whose activities are related to solving professionally important tasks aiming to protect the population against hazardous factors of the natural and man-made origin. The author emphasizes the need to carry out an empirical research on this problem. From the methodological standpoint, the general structure of scientific research in pedagogy is considered.

The article raises issues regarding the methodology and logic applicable to the study of civil security professionals' advanced training system, substantiates the result obtained and the method applied to obtain such result. The research methodology on the theory and methods of advanced training for civil security specialists provides insight into the following aspects: the initial provisions for the research, the state of the scientific problem development in the scientific literature and pedagogical practice; hindsight into the establishment of the advanced training system for civil security specialists in Ukraine; author's concept of advanced training for civil security specialists in the course of postgraduate education; factors, principles, pedagogical conditions, forms, methods, technologies of advanced training for civil security specialists with a ready model of their advanced training, following the main target – increasing the effectiveness of advanced training of civil security specialists, which is a comprehensive didactic system; pedagogical system of advanced training for civil security specialists in the course of postgraduate education and experimentally tested effectiveness thereof.

The research methods and logic allow us to identify objective patterns in the examined pedagogical phenomenon, purposefully change the organizational and pedagogical conditions that affect the training of civil security professionals in the system of postgraduate education, thus increasing its effectiveness.

Key words: research methodology and logic, civil security, system of specialists' advanced training.